

SIGILII BIZANTINE INEDITE DIN DOBROGEA (III)

I. BARNEA

În continuarea publicării de sigilii bizantine inedite descoperite în Dobrogea¹, prezentăm mai jos douăzeci de exemplare, dintre care două (nr. 1—2) provenind din localități necunoscute de pe teritoriul provinciei dintre Dunăre și Marea Neagră, probabil de la *Tomis* — Constanța; unul (nr. 3) de la *Altinum* (Oltina, jud. Constanța), douăsprezece (nr. 4—15) de la *Noviodunum* (Isaccea, jud. Tulcea); trei (nr. 16—18) de la *Nufăru* (jud. Tulcea); unul (nr. 19) de la *Păcuil lui Soare* (jud. Constanța) și ultimul (nr. 20) de la *Dorostolon* (Silistra, Bulgaria). Mulțumesc și pe această cale prietenilor și colegilor care mi-au cedat pentru studiu și publicare cea mai mare parte din aceste sigilii: Gh. Mănucu-Adameșteanu (nr. 4—7, 9—12, 15, 18), Fl. Topoleanu (nr. 8, 13, 14), Vasilica Lungu (nr. 16), Silvia Baraschi (nr. 17) și P. Diaconu (nr. 19). Mulțumesc totodată prof. N. Oikonomides de la Universitatea din Atena, pentru sugestiile date cu privire la lectura unora din sigiliile aici publicate.

I. DOBROGEA

1. THEODOSIUS I, ARCADIUS ȘI HONORIUS (393—395)

MNA^{1bis} 1261/11938

Plumb circular neregulat, rupt la extremitățile canalului pentru șnur și în marginea din stînga, jos. Canalul orientat 5h—11h. Stare de conservare submediocră. Diam. 20 mm (total), 19 mm (cîmpul).

Av. Trei busturi din față, alăturate, unul mai mare, în mijloc și două mai mici, în stînga și în dreapta. Cel din mijloc poartă diademă. Nici o inscripție.

Rv. Suprafață boltită, perforată la bază de obîșuitul canal pentru plumburile comerciale.

¹ A se vedea *Pontica* XVI (1983), p. 263—272 și XVIII (1985), p. 235—248.

^{1bis} MNA = Muzeul Național de Antichități (Institutul de Arheologie), București; MIR = Muzeul de Istorie al României, București; MC = Muzeul de istorie națională și arheologie, Constanța; MT = Muzeul „Delta Dunării”, Tulcea; MMB = Muzeul Militar, București; MCAL = Muzeul Călărași.

393—395 d. Hr.— Patru plumburi comerciale asemănătoare, dar nu identice cu cel de față, s-au descoperit la Izvoarele, jud. Constanța, unde se presupune c-a fost cetatea romano-bizantină *Sucidava*². Pe baza lingourilor romane de aur provenind de la Sirmium, descoperite în Transilvania, la Crasna, jud. Covasna, și la Feldioara, jud. Brașov, ele au fost încadrate cronologic în una din următoarele triple domnii: Valentinian I și Valens cu fiul minor Grațian (366—375); Valens și Grațian cu fiul minor Valentinian II (375—378) sau Grațian; Valentinian II și Theodosius I (378—383)³. Avînd în vedere deosebirea dintre busturile înfățișate pe sigiliul de față pe de o parte și cele de pe sigiliile de la Sucidava și lingourile de la Sirmium pe de alta, atribuim piesa despre care este vorba mai curînd împăraului Theodosius I și fiilor săi Arcadius și Honorius (393—395)⁴.

2. PETRUS EXCONSUL ȘI ... LOGOTHET

MIR, 567/17. Fosta colecție D.A. Sturdza (1833—1914)

Cîmpul descentrat spre dreapta pe avers și spre stînga pe revers. Rup-turi pronunțate la extremitățile canalului, care au distrus părți din cercul perlat și din legende de pe ambele fețe. Caracterele ambelor legende sînt parțial corodate din cauza oxidării plumbului. Diam. 25 mm (total), 20 mm (cîmpul).

Av. În cerc perlat, legendă în patru rînduri, în limba latină, precedată de semnul crucii:

+PE.	+Pe [t—]
RUSEX.	rus ex[c—]
ONSU.	onsu[l]
ET	et

Rv. Continuarea legendei în cerc perlat, în patru rînduri, cu caractere latine amestecate, majuscule și minuscule, avînd la sfîrșitul ei semnul crucii:

....	
....	
.LOGOT	.logot—
h+	h(etis)
+ Petrus exconsul et ... logothetis+	

Sec. VII—VIII. — Numele destul de frecvent *Petrus* nu ne permite să-l identificăm cu vreuna din cele două persoane homonime purtînd același titlu, una atestată de un sigiliu dintre anii 550—650⁵ și cealaltă menționată de Actele sinodului VI ecumenic (680)⁶.

² N. Culică, Pontica, VIII (1975), p. 246—249 și 251—253 nr. 70—72 și 103.

³ Idem, Pontica IX (1976) p. 124—125.

⁴ Cf. Regling, *Geld*, RE VII, 1912, col. 981; O. Ilescu, *Nouvelles informations relatives aux lingots romains d'or, trouvés en Transylvanie*, RÊSEE, III (1965), 1—2, p. 276.

⁵ G. Zacos — A. Vegliery, *Byzantine Lead Seals*, I, Basel, 1972, nr. 459.

⁶ R. Guiland, *Recherches sur les institutions byzantines*, II, Berlin-Amsterdam, 1967, p. 49; idem, *Revue des études byzantines* 29 (1971), p. 5—115, îndeosebi p. 7—8 și 11—12.

II. ALTINUM (Oltina, jud. Constanța)

3. PAMPHYLIA

MIR, 48/38. Fosta colecție Pericle Papahagi (1872—1943).

Mic plumb comercial a cărui margine în relief simplu este ruptă aproape în întregime. Cîmpul cu figura în relief și legenda sînt destul de bine păstrate. Diam. 13 mm (total), 7 mm (cîmpul).

Av. Bust feminin în relief puternic, fără brațe, puțin întors spre dreapta, cu păr bogat și îmbrăcat în chiton, prins pe umărul drept cu o fibulă cu butoni în formă de ceapă (Zwiebelknopffibel). Faldurile chitonului se arcuiesc regulat între cei doi umeri. De o parte și de alta a capului, în arc de cerc, legenda separată în două arată a cui este personificarea: ΠΑΜΦΥ—ΛΙΑC.

Rv. Proeminență hemisferică, perforată la bază de canalul prin care se trecea șnurul pentru prinderea sigiliului.

Sec. IV. — Sigilii purtînd legendă cu numele aceleiași provincii *Pamphylia* din Asia Mică⁷ s-au descoperit la *Tomis* (MIR, 131106, fosta colecție maior Șt. Nicolae, un exemplar, inedit) și la *Sucidava* (Izvoarele, jud. Constanța), cinci exemplare (MC. 19833-34, 19880 și 19891, fosta colecție V. Culică și MCAL, un exemplar), toate publicate⁸. Sigiliul de la *Altinum* se deosebește de toate celelalte atît în ceea ce privește reprezentarea iconografică, cit și legenda, care la patru din cele cinci exemplare este la genitiv plural (Παμφύλων), la unul singur, de la *Sucidava* (MC 19891), fiind la fel cu cea de la *Altinum*, dar nu cu caractere grecești, ci latine tîrzii (circa 500 d.Hr). Judecînd îndeosebi după relieful în stil clasic al bustului feminin și după caracterele epigrafice, sigiliul de la *Altinum* poate fi atribuit sec. IV d. Hr. El constituie o dovadă în plus a relațiilor regiunii unde a fost găsit cu Asia Mică, în epoca romană tîrzie.

III. NOVIODUNUM (Isaccea, jud. Tulcea)

4. SFÎNTUL GHEORGHE

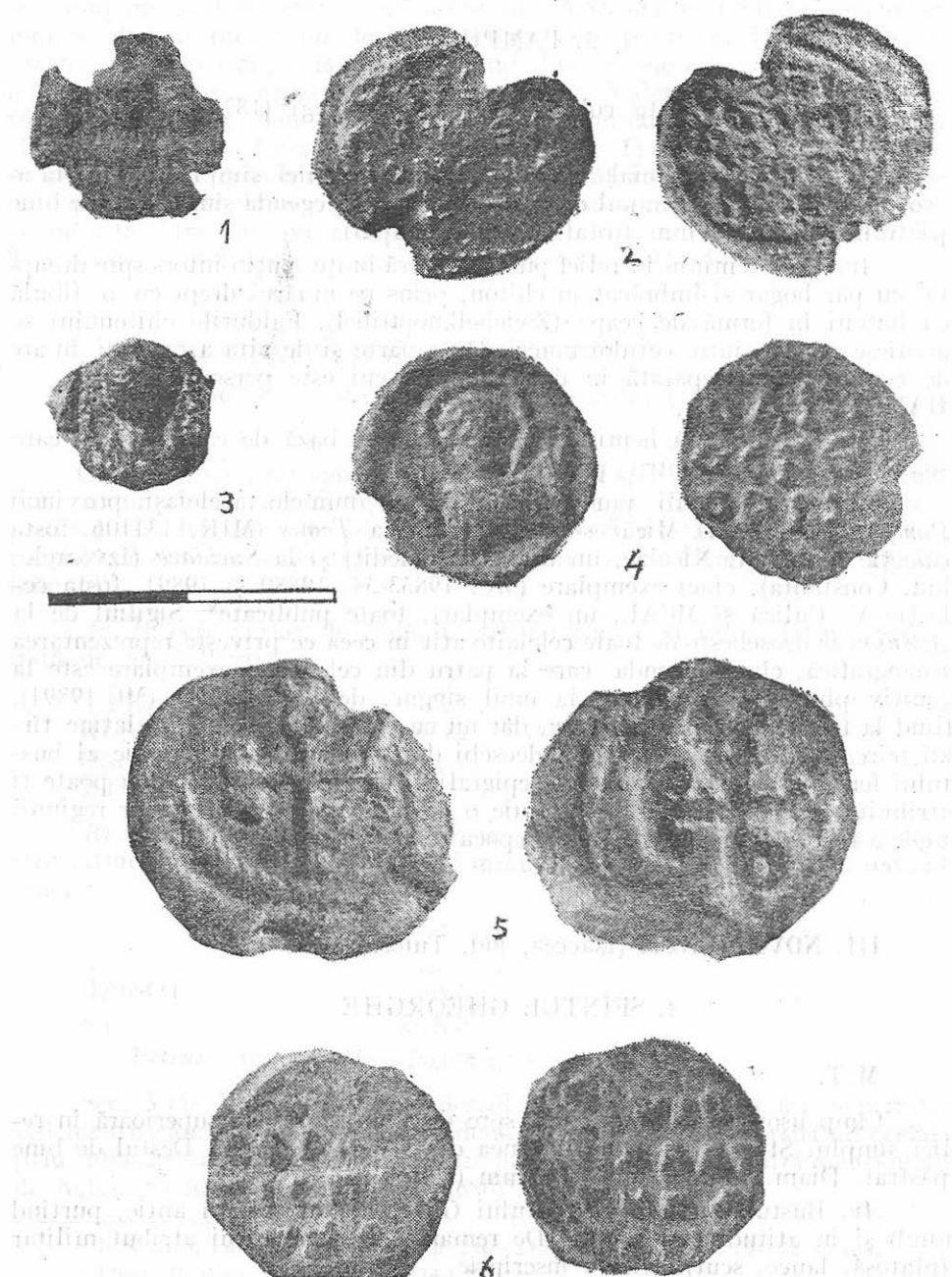
M.T.

Cîmp ușor descentrat în jos, spre dreapta. Marginea superioară în relief simplu. Știrbit puțin în marginea din stînga aversului. Destul de bine păstrat. Diam. 15 mm (total), 13 mm (cîmpul).

Av. Bustul din față al sfîntului Gheorghe, în costum antic, purtînd nimf și în atitudine de orant. De remarcat lipsa oricărui atribut militar (platoșă, lance, scut). Nici o inscripție.

⁷ W. Ruge, *Pamphylia*, în RE 18, 2, 1965, col. 354—407.

⁸ V. Culică, *Pontica VIII* (1975), p. 241, nr. 28, 29; p. 251, nr. 85, și p. 253, nr. 104; idem, *Pontica IX* (1976), p. 115 sq., pl. III, nr. 28—29 și pl. IX, nr. 85 și 104; idem, *Pontica, XII* (1979), p. 147, nr. 139.

Planşa I — Sigilii bizantine inedite din Dobrogea (III): 1,2 — loc necunoscut, probabil Tomis; 3 — Altinum; 4-6 — Noviodunum.

Rv. Legendă în trei rânduri, cu litere mari, clare, bine conturate:

OAFI	‘Οάγι—
OCPE	οςΓε—
OPFI	ύργι(ος).

‘Ο άγιος Γεώργιος.

Sec. VI—VII. — Deși pe avers nu se află obișnuita inscripție cu numele sfântului reprezentat, totuși legenda de pe revers și figura tinărară a acestuia susțin identificarea lui cu *sfântul Gheorghe*. Sigiliul prezintă o deosebită importanță iconografică, fiind, după câte cunoaștem, singura piesă care-l înfățișează pe cunoscutul sfânt fără atributele lui militare. O astfel de reprezentare constituie un argument pentru datarea mai timpurie a micii obiect.

5. SERGIOS

MT.

Plumb cu marginea teșită, știrbită la extremitățile canalului pentru snur. Ambele fețe descentrate în sus, spre dreapta. Destul de bine păstrat. Diam. 20 mm (total), 18 mm (cîmpul).

Av. Monogramă cruciformă: C în dreapta, E în stînga, P jos și γ sus. Lectura probabilă: Σεργίου⁹. În stînga, jos, o ramură de palmier arcuită.

Rv. Aceași monogramă, aceeași lectură. În stînga, un mic rest dintr-o ramură de palmier arcuită.

Sec. VI—VII.

6. DAVID KOUROPALATES

MT.

Plumb a cărui mărime aproape coincide cu cea a cîmpului legendei. Din această cauză, citeva litere de pe ambele fețe au căzut în afară. Parte oxidat, parte tocit. Diam. 16 mm.

Av. Legendă metrică în trei rânduri, avînd deasupra o mică cruciuliță:

+	+
ϸΦΡΑ	Σφρα—
ΓΙΧΕ	γίς πέ—
ΥΚΑ	[φ]υκα

Rv. Continuarea legendei, în patru rânduri:

... ΥΡΟ	[κο]υρο—
... ΑΑΑΤ	[π]αλάτ—
ΟΥΔΑ	ου Δα—
ΡΙΑ	βίδ.

+ Σφραγίς πέφυκα κουροπαλάτου Δαβίδ.

⁹ Cf. G. Zacos — A. Vegliery, *op. cit.*, tip 418 (pl. 240), 421, 424 (pl. 241) și nr. 3202; I. Barnea, SCN VIII (1984), p. 101, nr. 16.

În traducere: „Sînt sigiliul lui David, kouropalates“.

Sec. X (ultimul sfert). — Deși caracterele epigrafice ale legendei par să indice o perioadă mai tîrzie, sîntem tentați să identificăm personajul menționat cu „le curopalate David, prince armenien de Daïk, qui joua un rôle important dans l'Histoire, contribuait à la défaite de Bardas Skléros (976—979)“¹⁰. El deținea titlul de kouropalates, titlu care după ce, în sec. IV—VII, fusese purtat de funcționarul del mai înalt din ierarhia palatină, comandantul gărzii imperiale, a devenit, începînd din sec. VIII, un simplu titlu nobiliar, continuînd în sec. XI să-și piardă valoarea pe care o avu-
sesse mai înainte¹¹.

7. THEODOTOS SKLEROS, PATRIKIOS

MT.

Plumb deformat prin presare pe avers. Ruptă o bucată de circa 1/4 din partea dreaptă de sus a aversului, cu pierderea brațelor de sus și din dreapta ale crucii și, corespunzător, din partea stîngă de sus a reversului, cu pierderea cîte unei litere de la începutul primelor trei rînduri ale legendei. Diam. 21 mm (total), 19 mm (cîmpul).

Av. Cruce înălțată pe trei trepte, împodobită la bază cu cîte o tijă înflorată ce se înalță de o parte și de alta a brațului inferior. Se păstrează numai cea din stînga. În cerc, pe marginea cîmpului, formulă de invocatie din care se păstrează numai începutul ce abia se distinge în partea stîngă:

+ K(ϝϣ)ε β(οή)θ(ει) [τϣ σϣ δούλ(ϣ)].

Rv. Legendă în patru rînduri:

. EOΔ	[Θ]εοδ—
. ΤΟΠΑ	[ο]το πα—
.. ΙΚ, ΤΟ	[τρ]ικ(ι)το
. ΚΑΙΡε	[Σ]κληρ(ϣ).
+ Κϝριε βοήθει τϣ σϣ δούλω	
Θεοδότω πατρικίω τϣ Σκληρϣ.	

În traducere: „Doamne ajută robului tău Theodotos Skleros, patriciu“.

Sec. X—XI. — Numele Θεόδοτος pare cel mai probabil, dar nu sigur. Personaj nementionat de alte sigilii sau informații literare, al cărui nume amintește cunoscuta familie Skleroi din sec. X—XI¹². De reținut înaltul titlu de patriciu pe care-l deținea, în ciuda faptului că este un personaj necunoscut.

¹⁰ R. Guiland, *Byzantina*, 2 (1970), p. 214.

¹¹ *Ibidem*, p. 187 și urm., 191; N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris, 1972, p. 293.

¹² Cf. W. Seibt, *Die Skleroi. Eine prosopographisch-sigillographische Studie* (Byzantina Viadobonensia, 9), Viena, 1976, (inaccessibil).

8. KOTILOS PATRIKIOS

MT, 38 557.

Puțin mai mult decât jumătate dintr-un sigiliu rupt de-a lungul canalului. Descentrat în josul plumbului, cu pierderi din ultimele rînduri ale legendei. În rest, foarte bine păstrat. Chenar din perle pe ambele fețe. Diam. 18 mm (total), 14 mm (cîmpul).

Av. Legendă în patru rînduri. Deasupra, în mijloc, cruciuliță între două liniuțe:

— + —
· ERO
· ΘΕΙ
· ΩCΩ
· ΥΑΩ

— + —
[K(ύρι)]ε βο—
[η]θει
[τ]ϕ σϕ
[δ]οϑλϕ

Rv. Continuarea legendei, în patru rînduri. Deasupra, în mijloc, punct între două liniuțe:

— . —
KOTI
ΑΩΠΡ
· ΟΤΟ

— . —
Κοτί—
λϕ π(ατ)ρ(ικίϕ)
· οτο

...
+ Κύριε βοήθει τϕ σϕ δοϑλϕ Κοτίλϕ πατρικίϕ ...

În traducere: „Doamne ajută robului tău Kotilos¹³, patriciu...”.
Sec. XI.

9. NIKOLAOS VESTARCHES

MT.

Mici rupturi la extremitățile canalului. Ușor descentrat spre stînga, sus. Destul de bine păstrat. Diam. 15 mm (total), 12 mm (cîmpul).

Av. Bustul sf. Nicolae, din față, în veșminte de arhieru. În stînga și în dreapta capului, inscripție în coloană verticală arătînd numele sfințului: NI-KOAA(os).

Rv. În chenar perlat, legendă în patru rînduri, cu litere mărunte, dar bine conturate și clare. La început, semnul crucii:

+ KERΘ
NIKOAΔO
RECTAP
XH

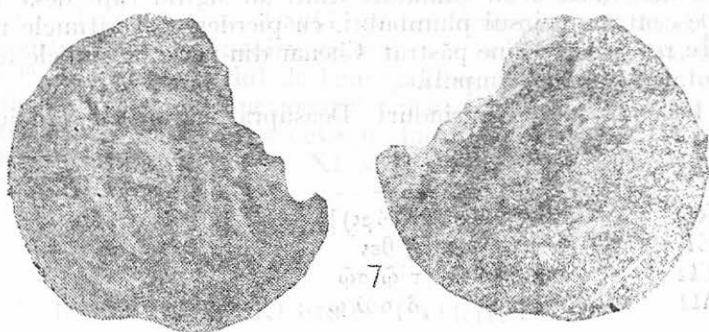
+ K(ύριε) β(οή)θ(ει)
Nικολάο
βεστάρ—
Χη.

+ Κύριε βοήθει Νικολάϕ βεστάρχη.

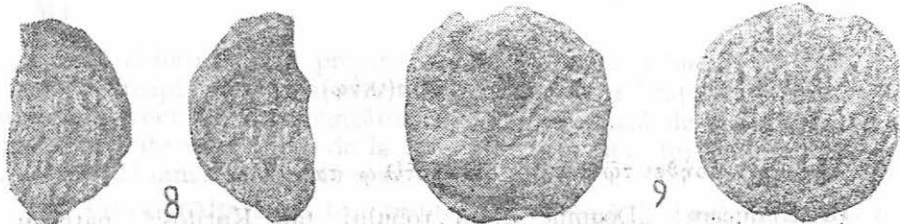
În traducere: „Doamne ajută lui Nicolae, vestarh”.

Sec. XI. — Titlul de vestarh (βεστάρχη), șeful celor care purtau titlul de *vestis*, adesea menționat în secolul XI, a fost acordat, cu mai multe altele, lui Mihail Psellos, unor funcționari din administrația centrală și unor personalități importante. El a fost atribuit de asemenea unor funcționari din administrația provinciilor și chiar unor duci de Sardica și Vaspou-

¹³ Cf. RE 11 (1921), s.v. (Stein).

7

8

9

10

11

Planşa II. — Sigilii bizantine inedite din Dobrogea (III) (7-11) (Novitodunum).

racan¹⁴. Prin anii 70 ai sec. XI, Leon Nikerites a fost investit cu titlul de $\beta\epsilon\sigma\tau\acute{\alpha}\rho\chi\eta\varsigma$.¹⁵ Mai târziu, după nimicirea pecenegilor la picioarele muntelui Lebounion (29 aprilie 1091), el va fi numit duce al themei Paradounavon¹⁶. Numai prenumele atît de frecvent *Nicolae* nu ne ajută la determinarea mai precisă a înaltului demnitar bizantin menționat de sigiliul de mai sus.

10. GREGORIOS MAVROKATAKALON

MT.

Sigiliu fragmentar, al cărui plumb este prea mic pentru cîmpul cu legenda. Rupte marginile. Restul destul de bine păstrat. Diam. 18mm (total).

Av. Legendă metrică în trei rînduri:

...	[+Tδν σδν]
.. ΛΓΡΗ	[δo λ(ον)Γρη—
.. ΠΙΟΝ	[γδ]ριον

Rv. Continuarea legendei în trei rînduri:

.. NM ..	[τδ]ν M[αυ—]
OKAT	[ρ]οκατ[α—]
AAO.	[κ]αλό[ν.]

† Tδν σδν δo λον-Γρηγόριον τὸν Μαυροκατακάλον (σκέποις χριστέμου).

În traducere: (Ocroțește, Hristoase al meu) pe robul rău, Grigorie Mavrokatakalon.

Anii 80 ai sec. XI. — Gregorios Mavrokatakalon, general și consilier al lui Alexios I Comnenul (1081—1118), fost prizonier la pecegeni, de la care a fost răscumpărat de către împăratul bizantin în schimbul unei însemnate sume de bani (Ana Comnena, *Alexiada*, VII, II, 3 și III, 4)¹⁷. De la același important demnitar bizantin se cunosc încă opt sigilii, dintre care patru inedite¹⁸ și alte patru publicate: unul tot de la Noviodunum (MT 4173), identic cu cel de față, dar păstrat ceva mai bine¹⁹, două de la Silistra și al IV-lea de la Preslav²⁰; ultimele trei, de pe teritoriul Bulgariei de astăzi, diferite de cele două de la Noviodunum. Sigiliile de la Noviodunum, pe care, probabil din cauza legendei metrice, numele titularului nu este însoțit de mențiunea niciunui titlu sau funcțiuni, este pus în legătură cu campaniile armatei bizantine împotriva repetatelor atacuri ale pecegenilor la frontiera Dunării de Jos, în prima etapă a domniei lui Alexios I Comnenul²¹.

¹⁴ J. Ebersolt, *Sur les fonctions et les dignités du Vestiarium byzantin*, în *Mélanges Charles Diehl*, I, Paris, 1930, p. 81—89 și îndeosebi p. 88; N. Oikonomidēs, *op. cit.*, p. 299—300.

¹⁵ W. Seibt, *Die Byzantinischen Bleisiegel in Österreich I*, Viena, 1978, p. 227.

¹⁶ N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, București, 1946, p. 93—95; I. Barnea, *Sceaux byzantins de Dobroudja*, în *Studies in Byzantine Sigillography*, Dumbarton Oaks, 1987 (edited by N. Oikonomidēs), p. 82—83, nr. 6.

¹⁷ Traducere în limba română și note de Mariana Marincescu și Nicolae-Șerban Tanașoca, t.I, București, 1977 (Bibl. pentru toți, 906) p. 264 și 269. V. Laurent, *BZ* 62 (1969), p. 230—231.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ I. Barnea, *SCN* IV (1968), p. 243, nr. 5; V. Laurent, *loc. cit.*

²⁰ I. Jordanov, *Études Balkaniques* 3 (1981), p. 94—97; Idem, *Izvestia-Varna* IV/19 (1983), p. 102—103, nr. 5—7.

²¹ P. Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube* (Bibliotheca Historica Romaniae, 27), București, 1970, p. 112—133; I. Barnea, *Din istoria Dobrogei III*, București, 1971, p. 138—153.

11. STRATELATES ...

MT.

Descenat spre dreapta, în jos. Ruptură puternică la extremitatea inferioară a canalului, care a afectat partea de jos a reprezentării de pe avers și a legendei de pe revers. Diam. 17 mm (total), 15 mm (cîmpul).

Av. Sfîntul Dumitru, în picioare, din față, în costum militar, ținînd cu dreapta lancia și cu stînga scutul sprijinit pe pămînt. În stînga și în dreapta, inscripție în coloană verticală, cu numele sfîntului: ΟΑΓΓΙ(ος) [Δη]ΜΗΤ[ριος].

Rv. Legendă metrică în patru rînduri, din care lipsește ultimul:

ΚΕΗΗC	Σκέπης
ΑΘΑΗΤΑ	ἀθλητά,
ΤΡΑΤΗΑ	[σ]τρατηλ(άτην)

.....
Σκέποις, ἀθλητά, στρατηλάτην ...

În traducere: „Ocrotește, atletule, pe stratilatul...”

Sec. XI–XII. Sigiliul aparține probabil unui *magister militum* sau în orice caz unui comandant important al armatei bizantine²², al cărui nume se afla în ultimul rînd al legendei, din nefericire dispărut.

12. NICHITA NOTAR ȘI BOULLOTES

MT.

Plumb presat cu un obiect tare în dreapta aversului și stînga reversului, accident care l-a și deformat, lăîndu-l și distrugînd parte din legendă. Aversul descenat spre stînga. În rest, destul de bine păstrat. Chenar simplu în relief. Litere clare, bine conturate. Diam. 20 mm (total), 17 mm (cîmpul).

Av. Legendă în patru rînduri, distrusă prin presare în dreapta:

+ KER ..	+ Κ(ύρι)ε β(οή) [θ(ε)]
ΤΩCΑ	τῶ σ(ῶ) δ(ούλῳ)
NIKH	Νική—
T.	τ(ῆ)

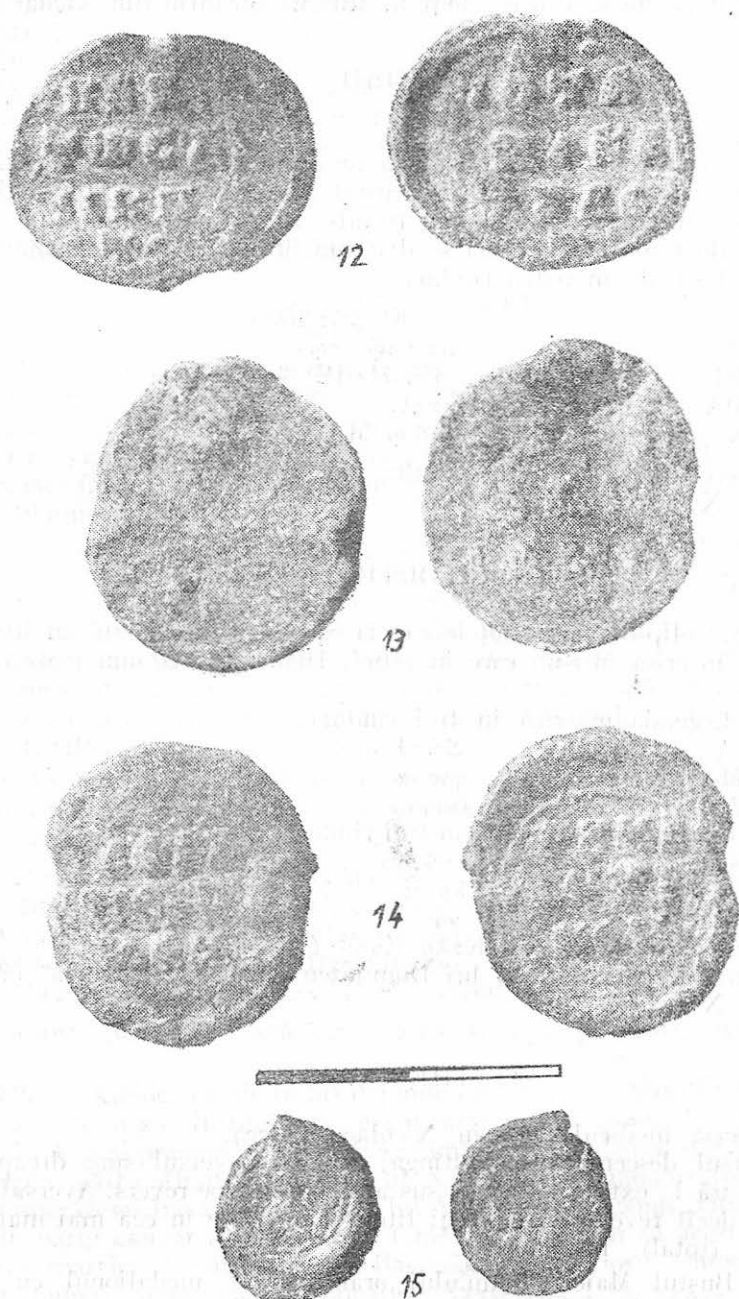
Rv. Continuarea legendei în patru rînduri, distrusă în partea stîngă prin presare. Deasupra o cruciuliță între două linii:

— + —	— + —
·NOTA	Νοτα—
·HOKE	[ρ]ήο κέ
·ΥΑΟ	[β]ουλο—
T.	τ(ῆ)

+ Κύριε βοήθει τῶ σῶ δούλῳ Νικήτῃ νοταρίῳ καί βουλοτῇ.

În traducere: „Doamne ajută lui Nichita, notar și boullotes”.

²² Cf. N. Oikonomides, *op. cit.*, p. 332

Placa III. — Sigilii bizantine inedite din Dobrogea (III). 12 — 15 — *Reversuri*.

Sec. XI. *Boullotes* — funcționarul care aplica sigiliul eparhului pe mărfurile controlate²³. Este menționat destul de rar, s-ar putea spune chiar în mod excepțional, de sigiliile bizantine. În afară de cazul de față, l-am mai întâlnit pe un sigiliu existent în Muzeul Bizantin din Atena²⁴.

13. MIHAIL

MT.

Plumb lovit în partea de sus a reversului. Ambele fețe, mai ales a-versul, puternic tocit. Aversul descentrat spre stînga, sus; reversul în sus. Rău conservat. Diam. 18×20 mm (total), 16×18 mm (cîmpul).

Av. Bust nîmbat ce abia se distinge. Probabil Maica Domnului.

Rv. Legendă în patru rînduri:

...	[+ K(ύρι)ε β(οή) —]
ΘΤΩ...	θ(εί) τῳ̃ [σῳ̃]
ΥΑΜΙ	[δ]οῦλ(φ)Μί —
ΧΑΗΑ	χαήλ.
+ Κύριε βοήθει τῳ̃ σῳ̃ δοῦλφ Μιχαήλ.	

În traducere: „Doamne ajută robului tău Mihail“.

Sec. XI (prima jumătate).

14. KALOUTINOS (?)

Plumb elipsoidal, pe fețele căruia este slab imprimată cu literemari o legendă înscrisă într-un cerc în relief. Diam. 16×20 mm (total), 12 mm (cîmpul).

Av. Legendă metrică în trei rînduri:

ΣΦΡΑ	Σφρά —
ΓΙCMA	γισμα
ΘΕΥ	Θεοῦ

Rv. Continuarea legendei în trei rînduri:

ΤΥΚΑ	τοῦ Κα —
ΑΥΤΙ	λουτί —
ΝΟΥ	νου

Σφράγισμα Θεοῦ τοῦ Καλουτίνου (?)

În traducere: „Sigiliul lui Dumnezeu, al lui Kaloutinos“ (?)

Sec. XI.

15. THEODOSIOS

Colecția medicului Dorin Nicolae, Tulcea.

Aversul descentrat spre stînga, sus, iar reversul spre dreapta, jos. Mică ruptură la extremitatea de sus a canalului, pe revers. Aversul păstrat mai bine decît reversul, ale cărui litere sînt șterse în cea mai mare parte. Diam. 15 (total), 11 (cîmpul).

Av. Bustul Maicii Domnului orantă, fără medalionul cu Hristos copil. Din obișnuita inscripție prescurtată ΜΡΘΥ n-a rămas aproape nimic.

²³ *Ibidem*, p. 321.

²⁴ N. Zikos, în *Ἀεχ Δελτίον*, 32 (1977), Atena, 1982, p. 90. nr. 20.

Rv. Legendă metrică în cinci rînduri, cu litere grecești foarte mărunte:

+ ΛΟΓ...	+ Λόγ[ους]
.....	[σφραγίζω(καί)]
ΓΡΑΦΑΣ..	γραφάς [Θε—]
ΟΔΟCΙ	οδοσί[ου]
ΟΔΟ	οδο..

+ Λόγους σφραγίζω καὶ γραφάς Θεοδοσίου...

În traducere: „Pecetluiesc vorbele și scrisurile lui Teodosie...”

Sec. XI—XII. — Lectură nesigură în jumătatea a doua a textului legendei.

IV. NUFĂRU, JUD. TULCEA

16. BASILAKES, DUCE

Sigiliu cu ambele fețe descentrate spre stînga, sus, presat cu un obiect tare, care l-a turtit pe circa 1/3 din partea stîngă a aversului și din cea dreaptă a reversului. În plus, o ruptură neregulată în sens vertical, de-a lungul canalului pentru șnur, pe mijlocul aversului, a distrus parte din figura sfîntului de pe această față. În rest, sigiliul este păstrat destul de bine. Diam. 21mm (total), 19 mm (cîmpul).

Av. În cerc perlat, păstrat parțial, figura din față a Sf. Gheorghe, în picioare, purtînd nimb, îmbrăcat cu tunică ce se oprește deasupra genunchilor și ținînd în mîna dreaptă lancea sprijinită pe umăr, iar în stînga scutul așezat vertical pe pămînt. De o parte și de alta a corpului, este înscrisă cu litere mărunte, așezate în coloană verticală, legenda în limba greacă arătînd numele sfîntului, din care s-au păstrat în partea stîngă numai ultimele două litere din cuvîntul [‘Ο ἁγί]ος, iar în dreapta numele propriu în întregime: Γ-Ε-ΩΡ-ΓΙ-ΟC „sfîntul Gheorghe”.

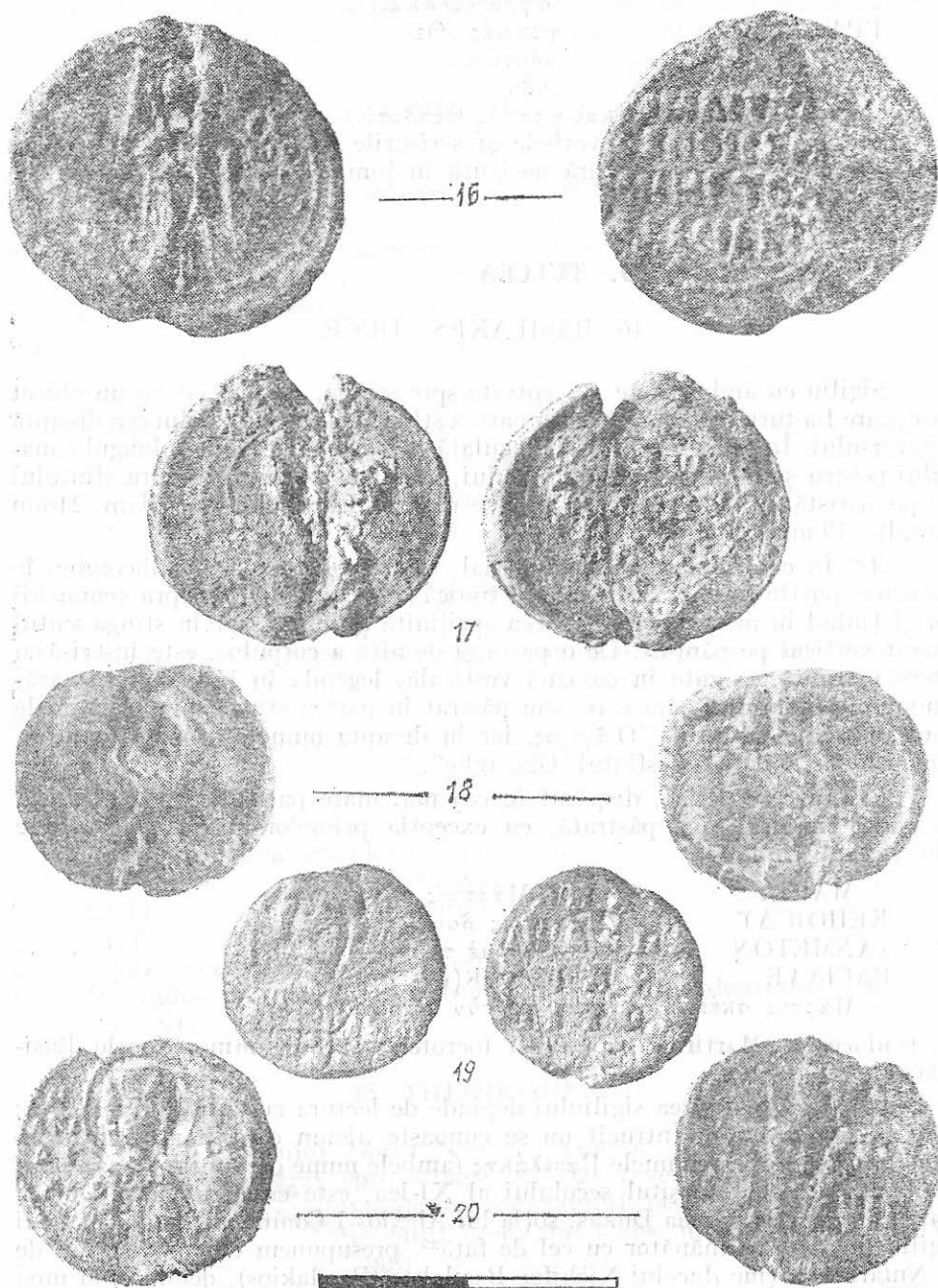
Rv. În cerc perlat, dispărut în cea mai mare parte, legendă metrică, în patru rînduri, bine păstrată, cu excepția primelor și ultimelor litere din fiecare rînd:

+ ΜΑΡΤΥ..	+ Μάρτυ[ς σ—]
ΚΕΠΟΙCΔΥ	κέποις δού—
·ΑΝΜΕΤΟΝ	κ]αν με τὸν
ΒΑCΙΑΑΚ	Βασιλάκ(ην)
+ Μάρτυς σκέποις δούκαν με τὸν Βασιλάκην.	

În traducere: „Martirule, apără-mă (ocrotește-mă) pe mine, ducele Basilakes”.

1078. — Atribuirea sigiliului depinde de lectura cuvîntului din r.2—3: δούκαν sau Δούκαν. Întrucît nu se cunoaște niciun demnitar bizantin cu numele Δούκας și prenumele Βασιλάκης (ambele nume de familie!), așa cum, de exemplu, către sfîrșitul secolului al XI-lea, este cunoscut Ioan Dukas, fratele împărătesei Irina Dukas, soția lui Alexios I Comnenul, titularul unui sigiliu în parte asemănător cu cel de față²⁵, presupunem că acest sigiliu de la Nufăru aparține ducelui Nichifor Basilakes (Basilakios), denumit în mod obișnuit numai cu numele de familie: Βασιλάκης (Βασιλάκιος), în limba română *Vasilache*, tot ca nume de familie.

²⁵ Werner Seibt, *op. cit.*, nr. 39.

Plasa IV — Sigilii bizantine inedite din Dobrogea (III): 16—18 — *Nufara*, jud. Tulcea; 19 — *Păcuil lui Soare*, jud. Constanța; 20 — *Dereștolon*.

Pe baza informației mai multor izvoare literare (Attaleiates, Skylitzes, Bryennios) și sigiliu bizantine care-i aparțin, s-a putut stabili că Basilakes a deținut următoarele înalte titluri și funcții care-l desemnează ca pe un înalt demnitar în viața politico-militară și administrativă a Bizanțului, în a doua jumătate a secolului al XI-lea: 1) *vestarches*, înainte de anul 1071; 2) *magistros*, *vestarches* și *dux*, pe la anul 1071, în legătură cu campania militară de la Mantzikert (1071); 3) *proedros* și *dux*, în timpul împăratului Mihail al VII-lea Dukas (1071—1078); 4) *protoproedros* (circa 1078 sau puțin mai înainte); 5) *protoproedros* și *dux* de Dyrrachion, în prima jumătate a anului 1078²⁶.

Sigiliul cu legendă metrică de la Nufăru este singurul care, probabil din lipsă de spațiu, îl menționează pe Basilakes fără titlul de *protoproedros*, pe care-l deținea, ci numai ca *dux*, adică duce sau comandant al themei Dyrrachion, funcție în care a fost numit la începutul anului 1078 de către Mihail al VII-lea Dukas, în locul lui Nikephoros Bryennios, viitorul socru al Anei Comnena, care se răsculase împotriva acestui împărat²⁷. Dar, ca și predecesorul său la conducerea themei Dyrrachion, Basilakes s-a răsculat împotriva lui Mihail al VII-lea, urmărind să-i uzurpe tronul, motiv pentru care împăratul bizantin a însărcinat pe viitorul împărat Alexios I Comnenul, pe atunci comandant al trupelor palatine („mare domestic al școlilor”), să pornească împotriva uzurpatorului. Descriind luptele repetate duse în prima jumătate a anului 1078 de către Alexios Comnenul, împotriva lui Basilakes, lupte terminate în vara aceluiași an cu înfrângerea și orbirea acestuia, Ana Comnena ne dă prețioase informații despre adversarul tatălui său, tocmai din scurtă perioadă când acesta era duce al themei Dyrrachion, de când, probabil, datează și sigiliul de la Nufăru. Prințesa scriitoare arată că „Basilakios, care se încoronase singur cu diadema imperială... răzvrătea Orientul fără ca cineva să-l poată împiedica... El era un barbar, admirat de altfel drept unul din cei mai aleși prin bărbăție, curaj, îndrăzneală și forță; dar, cum acest om avea un suflet dornic de putere, a început să ia mai întâi onorurile și titlurile cele mai înalte, pe unele dobîndindu-le prin intrigi, pe altele însușindu-și-le prin viclenie”. Mai departe, Ana Comnena spune cum Basilakios a izbutit „să fie ales și aclamat împărat... Căci, de altfel, acesta era un om demn de admirat atât pentru frumusețea trupului, cât și pentru forța brațului și măreția chipului său, calități prin care sînt cîștigate și mulțimile și soldații... Cît despre Basilakios, în afara acestor calități, care nu sînt mai puțin de prețuit, avea totodată și un suflet viteaz și de neînfrînt... avea o privire nobilă și răspîndea noblețe. Avea, de asemenea, o voce de tunet, putînd să înspăimînte o armată întreagă și știa să strige astfel încît să facă să șovăie și inimile cele mai curajoase. Neîntrecut în arta de a vorbi, se pricepea să-i îndemne pe soldați la luptă și să-i descurajeze pînă la a-i pune pe fugă. Buzuindu-se pe aceste calități, el a plecat la luptă și, cu armata sa de neînvins, a ocupat cetatea tesalienilor” (Tesalonicul), unde, în cele din urmă, a fost prins și predat trimișilor împăratului, care, în drum spre Constantinopol, ajungînd undeva în regiunea orașului, Kavala de astăzi, i-au scos amîndoi ochii²⁸.

²⁶ G. Zacos — A. Vegliery, *op. cit.*, I, 3, p. 1469.

²⁷ D.A. Zakythenos, *Μελέται περί τῆς διοικητικῆς διατάξεως ... ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει* în *Epeteris Hetaireias Byzantinon Spoudon*, 17 (1941), p. 215; G. Zacos — A. Vegliery, *loc. cit.*

²⁸ Ana Comnena, *Alexiada*, I, 7—9, *ed. cit.*, p. 32—40.

În acest timp, la Dunărea de Jos izbucnise răscoala populației nemulțumite de abuzurile conducerii bizantine, răscoală la care se aliase însuși vestarhul Nestor, trimis de împărat în calitate de guvernator („katepan”) al themei Paristrion (Paradunavon), ca să potolească pe rebeli. Nestor împreună cu localnicii răsculați, la care s-au aliat și trupe pecegene dornice de jaf, au pornit spre capitala imperiului, invadând Macedonia și Thracia, de unde însă, temându-se de un atac neașteptat al armatelor imperiale, s-au retras, înapoiindu-se în ținuturile de la Dunăre, de unde porniseră, ducând cu ei o bogată pradă de oameni, animale și tot felul de materiale²⁹. Ținând seama de faptul că Nestor purta același titlu de „vestarh” cu care era investit Basilakes, și că amândoi se ridicaseră împotriva aceluiași împărat care le încredințase conducerea câte unei theme, putem presupune eventuale legături între cei doi conducători, care să explice prezența sigiliului de mai sus în așezarea de la Nufăru, aflată în cuprinsul themei Paristrion.

Două sigilii din același an cu cel de la Nufăru ni-l prezintă pe Basilakes ca *protoproedros* și *dux*³⁰, iar un al treilea, datat „circa 1078 sau mai timpuriu”, numai cu titlul de *protoproedros*³¹.

Demn de menționat că toate sigiliile lui Basilakes cunoscute mai înainte poartă pe avers reprezentarea Maicii Domnului tronând, cu pruncul Iisus pe genunchi. Excepție face numai sigiliul de la Nufăru, care are pe avers figura sfântului Gheorghe. Prezența acestui sfânt militar în locul imaginii Maicii Domnului, se datorează, după noi, faptului că pe acest sigiliu Basilakes este menționat numai în calitate de comandant de themă (*dux*), fără titlul onorific de *protoproedros*, pe care-l deținea în același timp. De altfel invocarea ajutorului unui sfânt militar se potrivea mai bine și caracterului războinic al viteazului comandant. Acest caz nu este însă izolat. Din aceeași perioadă se mai cunosc și alți demnitari bizantini, ale căror sigilii poartă pe avers cînd figura unui sfânt (Gheorghe, Dumitru, Nicolae, Mihail, Ioan Hrisostom), cînd pe cea a Maicii Domnului³².

Sigiliul nu poate fi atribuit lui Nikephoros Basilakes, profesor, teolog, panegirist și poet de la mijlocul secolului al XII-lea, despre care nu se poate afirma, dar nici exclude, să fi fost un descendent al familiei omonimului său, duce de Dyrrachion³³.

17. IOAN DOKIMASTES (?)

MMB.

Sigiliu prezentînd rupturi puternice la extremitățile și de-a lungul canalului. Ambele fețe, rău păstrate, sînt decorate cu cîte un cerc de perle sensibil mai mic decît plumbul circular cu marginea ușor înălțată, în care se înscriu figura sfîntă de pe avers și legenda de pe revers. Diam. 2 mm (total), 20 mm (cîmpul).

²⁹ I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, III, București, 1971, p. 135—137.

³⁰ G. Schlumberger, *Revue Numismatique*, XX (1916), p. 45, nr. 331; V. Laurent, *Byzantion*, V (1929—1930), p. 589, nr. 1; N.A. Musmov, *Izvestia-Institut*, VIII (1934—1935), p. 345, nr. 41; G. Zacos — A. Veglery, *loc. cit.*

³¹ G. Zacos — A. Veglery, *op. cit.*, nr. 2692 bis.

³² V. Laurent, *Le corpus des sceaux de l'Empire byzantin*, t.2: *L'administration centrale*, Paris, 1980, nr. 122, 1033; 381, 845; 558, 808; 908, 1111, 1112 și 1129; 971, 972 și 1043, 1044.

³³ A. Herzya, *RESEE VIII* (1970), p. 616—621; G. Zacos — A. Veglery, *op. cit.*, p. 1469.

Av. Bustul unui sfânt (sfinte?), din care se mai disting, de o parte și de alta a rupturii, jumătate din nimbul perlat și porțiuni ale veșmîntului. Nici o urmă de legendă.

Rv. Legendă în trei sau patru rînduri, din care se mai păstrează:

...Ε.Ι.Θ	[+ K(ύρι)ε β(οή)θ]ε[ι] 'Ιω(άννη)
...ΔΟΚΥ	[τῶ] δοκ[ι]μ[α]στ[ῶ]
ΜΑΤΙ	μ[α]στ[ῶ]
+ Κύριε βοήθει 'Ιωάννη τῶ δοκιμαστῶ (?)	

În traducere: „Doamne ajută lui Ioan, controlor...”

Sec. XI — Δοκιμαστής = examiner, controlor, judecător, — funcție pe care n-am mai întâlnit-o pe sigilii bizantine.

18. NICHITA

MT.

Plumb diformat, parte corodat, parte tocit. Aversul distrus mai mult decît reversul. Diam. 18 mm (total), 15 mm (cîmpul).

Av. Bustul Maicii Domnului cu Iisus copil în medalion pe piept (Maica Domnului Vlahernitisa sau Theotokos Nikopoios)³⁴.

Rv. Legendă în patru rînduri, din care se păstrează mai bine cîteva litere în primele trei, restul fiind corodate sau tocite:

.KE	[+] K(ύρι)ε
.ΟΗΘΙ	[β]οήθει
NIK.	Νικ[ή]—
	(τῶ)

+ Κύριε βοήθει Νικήτῶ.

În traducere: „Doamne ajută lui Nichita”.

Sec. XI.

V. PĂCUIUL LUI SOARE, JUD. CONSTANȚA

19. MIHAIL, PROTOSPĂTAR IMPERIAL EPI TOU CHRYSOTRIKLINOU, EPI TOU KOITONOS

MCAL 17130.

Plumb prea mic pentru cîmpul cu legenda sigiliului, motiv pentru care o bună parte din literele acesteia au căzut în afară. Ambele fețe sînt parte oxidate, parte presate cu un obiect tare. Stare de conservare mediocră. Diam. 19 mm.

Av. Bustul arhanghelului Mihail, din față, în costum imperial, ținînd sceptrul cu mîna dreaptă și globul simbolic cu stînga. Nu se distinge inscripția cu numele sfîntului.

³⁴ Cf. W. Seibt, *Der Bildtypus der Theotokos Nikopoios ...*, *Byzantina* 13, 1 (1985), Δ όρημα I. Karayannopoulos, p. 549—564; idem, *Die Darstellung der Theotokos : Nikopoios-Typus*, in *Studies in Byzantine Sigillography* (ed. by Nicolas Oikonomides), Dumbarton Oaks, Washington, 1987, p. 43.

Rv. Legendă în cinci rînduri:

..HX..	ⲟ	[+M]ϣχ[αή--]
Р'АЦΙΑ·		[λ]β(ασιλικῶ)(πρωτο)σπα[θ(αρίφ)]
ΤΥΧΡ...		[ἐπι]τοῦ χρ(υσο)[τρ(ικλίνου)]
..ΠΙΤΟ...		[(καί)ἐ]πὶ τοῦ κοι-
...C+		[τῶνο]ς +
+ Μιχαήλ βασιλικῶ πρωτοσπαθάριφ, ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος +		

În traducere: „Mihail, prostopătar imperial în slujba Chrysotriklinului și a camerei imperiale“.

Sec. XI. — Titularul acestui sigiliu, înalt demnitar, eunuc, deținea titlul de spătar imperial, în slujba marei săli de audiențe și de recepții a palatului (*Chrysotriklinos*), în care se afla o masă de aur sau de argint aurit care-i dădea numele, și a camerei imperiale (*cubiculum*)³⁵.

VI. DOROSTOLON (Silistra, Bulgaria)

20. ALEXANDROS, CONTE DE GRAVINA (ITALIA)

MIR 48/40. Fosta colecție Pericle Papahagi (1872—1943).

Aversul descentrat spre stînga, sus; reversul spre dreapta, jos. Canalul orientat 1 — 7. Rupturi la extremitățile canalului, îndeosebi sus. Reversul fisurat de-a lungul canalului. Ambele fețe corodate, cu pierderi importante. Stare de conservare mediocră. Diam. 23 mm (total), 19 (cîmpul).

Av. Bustul sfintei Ecaterina, din față, purtînd nimb, ținînd cu dreapta crucea, în dreptul pieptului, și alături de ea, palma stîngă. De o parte și de alta, în coloană verticală, inscripție cu numele sfintei, în limba greacă

Η ΑΓΙΑ ΕΚ[ατερίνη]

Rv. Legendă în trei rînduri, cu caractere latine:

ALEXA	Alexa—
...OC	[ndr]os
GRAVINI	Gravini

Alexandros Gravini.

Mijlocul sec. XI. — Alexandru, conte de Gravina (Italia, regiunea Bari), este unul din seniorii normanzi siliți să se exileze în urma revolteilor vasalilor lui Roger al II-lea, primul rege al Siciliei (1130—1154). El s-a refugiat mai întîi la curtea împăratului german Conrad al III-lea de Hohenstaufen (1138—1152), care, în repetate rînduri l-a folosit ca ambasador. În luna mai 1140, l-a trimis la Ioan II Comnenul (1118—1143), pentru a oferi mîna sorei soției sale, lui Manuel, fiul împăratului bizantin și succesorul tronului. Căsătoria dorită n-a avut loc, în schimb, după ce Manuel a ajuns împărat (1143—1180), Alexandru de Gravina s-a stabilit la curtea acestuia. Aici i s-a încredințat comanda trupelor normande și a fost trimis

³⁵ Cf. N. Oikonomides, *op. cit.*, p. 196, 299, 301 și 305.

în câteva misiuni de încredere, mai întâi pe lângă cruciați, apoi la Veneția și la Ancona, ambasadorul Alexandros Gravini cu nume jumătate grec, jumătate latin, jucând un rol important în expedițiile împăratului bizantin în Italia. În anul 1169 Alexandros de Gravina a făcut parte dintre conducătorii expediției bizantine în Egipt, iar în 1177 a fost unul dintre negociații tratatului încheiat de împăratul Manuel I Comnenul cu regele Ierusalimului³⁶.

Prezența sigiliului cu numele lui Alexandros Gravini la Dorostolon ne face să ne gândim la anii 1146—1147, când, înainte de începerea cruciadei a II-a (1147—1149), împăratul bizantin l-a trimis la împăratul german Conrad al III-lea, unul din conducătorii cruciadei, pe când acesta se afla în Ungaria, pentru a trata condițiile colaborării cu Bizanțul în noua expediție pentru eliberarea locurilor sfinte³⁷. Această ipoteză nu exclude o altă dată din prima parte a șederii sale la curtea lui Manuel I Comnenul, când misiunile încredințate de împăratul bizantin în această parte a Europei erau mai frecvente, după aceea ele îndreptându-se cu precădere spre Orientul apropiat. Oricum, identificarea titularului sigiliului este sigură, iar exemplarul pe care-l avem în față este, după câte cunoaștem, un unicat, de unde și valoarea lui cu totul deosebită.

UNVERÖFFENTLICHTE BYZANTINISCHE SIEGEL AUS DOBRUDSCHA (III)

Zusammenfassung

I. BARNEA

Es werden weiterhin zwanzig byzantinische Bleisiegel veröffentlicht, die zufällig in der Dobrudscha aufgefunden wurden, von denen zwei (Nr. 1—2) in unbekannten Ortschaften, wahrscheinlich in *Tomis*, eines (Nr. 3) in *Altinum* (Olțina, Kreis Constanța), zwölf (Nr. 4—15) in *Noviodunum* (Isaccea, Kreis Tulcea), drei (Nr. 16, 17, 18) in *Nufăru* (Kreis Tulcea), eines (Nr. 19) bei *Păcuiul lui Soare* (Kreis Constanța) und das letzte (Nr. 20) bei *Dorostolon* (Silistra, Bulgarien).

Nr. 1 ist ein Handelssiegel, den Kaisern *Theodosius I*, *Arcadius* und *Honorius* (393—395) zugeschrieben. Nr. 2 trägt den Namen des *Petrus exconsul et ... logothetis* (Jh. 7—8). Das Handelssiegel von *Altina* (Nr. 3), mit der Personifizierung und dem Namen *Pamphylia*, zeigt die Beziehungen der Dobrudscha mit dieser Provinz in Kleinasien im 4. Jh. n. Chr. Von den aus *Noviodunum* stammenden Siegeln stellt ein Exemplar mit der Büste des Heiligen *Georg*, ohne die üblichen militärischen Kennzeichen (Nr. 4) eine besondere ikonographische Bedeutung dar, während ein anderes (Nr. 5), mit kreuzförmigem Monogramm, das den Namen *Sergios* enthält, das einzige Siegel dieses Typs aus der erwähnten Ortschaft ist; beide stammen aus den Jh. 6—7. Das Siegel Nr. 6 wird *David Kouropalates* (letztes Viertel des 10. Jh.) und Nr. 7 *Theodotos Skleros, Patrikios* (Jh. 10—11) zugeschrieben. Es folgen zwei Siegel aus dem 11. Jh., das eine hat *hokilos Patrikios* (Nr. 8), das andere *Nikolaos Vestarches* (Nr. 9) als Titelträger. Das Siegel Nr. 10 ist mit einem anderen, vorher, ebenfalls in *Noviodunum* aufgefundenen identisch; beide gehören dem bekannten General *Gregorios Mauvokatakalon* (die achtziger-Jahre des 11. Jh.) Das Siegel Nr. 11 gehört einem *Stratelates* (der Name ist nicht erhalten), wahrscheinlich ein *magister militum* (Jh. 11—12), während Nr. 12 den Namen des *Niketas, Notarios und Boulolés* trägt, eine selten anzutreffende Würde (11 Jh.). Die letzten drei Siegel von *Noviodunum* (Nr. 13, 14, 15) stellen jedes je eine der folgenden Personen dar: *Michael* (11. Jh.), *Kaloutinos* (?) (11. Jh) und *Theodosios* (11.—13. Jh), ohne jedwelche andere Angabe.

³⁶ Ioannis Cinnami, *Hist.*, Bonn, 1836, 11, p. 67, 13; IV, 1, p. 135, 16; IV, 3, p. 139, 14 și IV, 6, p. 148, 4. F. Chalandon, *Jean II Comnène (1118—1143) et Manuel I Comnène (1143—1180)*, Paris, 1912, p. 170, 226—227, 339, 345—347, 349, 350, 353, 363, 380, 538 și 551.

³⁷ *Ibidem*, p. 270.

Von den drei Siegeln von Nufäru ist Nr. 16 das wichtigste. Es gehört sehr wahrscheinlich dem *Basilakes, Dux von Dyrrachion* im Jahre 1078 an, über den Anna Komnena uns wertvolle Nachrichten gibt. Nr. 17 macht uns *Johannes Dokimastes* (†), während Nr. 18 einen gewissen *Niketas* bekannt, beide aus dem 11. Jh. Das einzige Siegel von *Păciul lui Soare* (Nr. 19) gehört zu *Michael Protospatharios epi tou Chrysotriklinou, epi tou Koilōnos* (11. Jh.), während das letzte (Nr. 20), von *Dorostolon*, dem *Alexandros comes von Gravina* (Italien), gewesener Botschafter des Kaisers Manuel I. Komnenos (1143–1180) zugehört.